

NJË KULTURË - DY REALITETE. RËNDËSIA E LETËRSISË KOSOVARE PËR SHQIPËRINË

nga
Robert Elsie

Nuk ka dyshim se shqiptaret kudo në Ballkan flasin gjuhën e tyre të përbashkët dhe, si rezultat, kanë kulturën e përbashkët, ndryshimet krahinore të së cilës veçse e begatojnë atë. Megjithatë, tani mund të shtrohet teza e ekzistencës, jo e një, por e dy letërsive shqiptare, ose të paktën e një letërsie me dy realitete.

Gjysmëshekulli i fundit, periudha më e rëndësishme e historisë së zhvillimit të Shqipërisë, ka qenë periudha e ndarjes. Flirti politik midis partisë komuniste jugosllave dhe partisë komuniste shqiptare përfundoi në një tërmet që tundi gjithë shtëpinë Shqipëri duke e ndarë në copa. Kështu u krijua drama e saj e madhe, aktet e së cilës luheshin njëkohësisht.

Me çlirimin e Shqipërisë nga diktatura, me shpërthimin e luftës në ish-Jugosllavi, një luftë e cila bëhet afër, shumë afër Kosovës, me rritjen e nacionalizmit dhe acarimin e marrëdhënieve midis vendeve të Ballkanit, ideali i ribashkimit të popullit shqiptar merr një rëndësi të veçantë. Nga ideali i përhershëm u bë sërish shpresë konkrete. Realizimi i bashkimit politik tani për tani duket një çështje tepër delikate dhe plot rreziqe. Mundësia e bashkimit duhet trajtuar me qetësi, kujdes dhe me një shikim afatgjatë.

Mirëpo ekziston një fushë tjetër bashkimi, ndoshta po aq e rëndësishme, në mos më tepër, që, ndërkohë, mund të realizohet njaft shpejt dhe pa rreziqe. Është bashkimi kulturor i shqiptarëve.

Bashkimi kulturor në ansjë mënyrë nuk duhet të sjellë me vete nivelizimin e gjërave, as dhe uniformitetin. Përkundrazi, kultura shqiptare, le të ketë dhe ajo sa më shumë ndryshueshmëri, sa më shumë kundërshtime. Nivelizimi, kjo ambicie partiake, ëndrra delirante e shokut Enver, gjendej shpesh në Shqipëri. Shkrimtari Anton Pashku e përshkroi bukur në romanin 'Oh' nga ku po e citojmë:

"Do të ketë vetëm një shtypshkronjë, e cila do të botojë vetëm një abetare, vetëm një libër leximi, vetëm një libër të historisë, vetëm një libër të filozofisë, vetëm një tregim... vetëm një dramë, vetëm një sonet... vetëm një gazetë të përditshme... do të ketë vetëm një radiotelevizion, i cili do të emitojë vetëm një kangë... vetëm një lajm, vetëm një informatë... vetëm një vështrim, vetëm një kritikë letrare..."

Nëse do duhen diversitete sa më shumë, ç'do të ishte atëhere bashkimi kulturor? Për mua ai duhet të jetë zbulim, një zbulim i vërtetë. Shqiptarët të Republikës së Shqipërisë, të cilet jetuan për një kohë të gjatë, jo në Evropë por, si të thuash, në një shkretëtirë të një planeti tjetër, tani po prekin botën e madhe jashtë. Ndërkohë ata vlen të përvetësojnë arritjet e kulturës së shkruar në Kosovë.

Ç'ka Kosova për t'i ofruar dheut amë? Me siguri mendimet ndryshojnë. Në fushën e letërsisë, sipas meje, ka njaft elemente që e pasurojnë mozaikun magjepës kulturor e Shqipërisë.

Në një kohë, kur intelektualet e Shqipërisë rrinin urtë, detyrimisht shumë urtë, ashtu të urtësuar, mbrënda mureve të Spitalit Psikiatrik me emrin Republika Popullore Socialiste e Shqipërisë, intelektualet dhe shkrimtarët e Kosovës zbuluan botën, shkruan dhe shprehen mendimet dhe ndjenjat e tyre në mënyrë pak a shumë të lirë. Bile kjo vetëkuptueshmëri e lirisë së fjalës në Kosovë përbën për mua ndihmesën kryesore. Por kultura kosovare nuk është vetëm kaq.

Ajo na sjell gjithashtu mendime, guxim dhe eksperimente të shumëllojshme.

Nuk ka dyshim se gjatë njëzet viteve të fundit, librat me interesante të poezisë dhe të dramës shqiptare u botuan, jo në Tiranë, por në Prishtinë. Kritika letrare shqiptare e mirëfilltë, do të thosha, u botua ekskluzivisht në Kosovë. Edhe në fushën e prozës letrare u bënë eksperimente të shumta, disa prej tyre, jo të gjitha, me një sukses të dukshëm, veçanërisht në adaptimin e rrymave kryesore të kulturës bashkëkohore evropiane dhe botërore në letërsinë shqipe.

Mund të jetë e kundërshtueshme, por, gjithmonë sipas meje, letërsia e Kosovës përbën urën e Shqipërisë që lidh rrugën e kultures bashkëkohore të Evropës atë urë shqiptare me vlerat e kultures tradicionale shqiptare, të cilat u humbën, u shkatërruan gjatë viteve të diktaturës komuniste.

Populli i Shqipërisë ka për të mësuar shumë nga Kosova dhe kultura e saj. Gjithashtu edhe populli i Kosovës ka aq shumë për të mësuar nga dheu amë. Arritjet në prozën e gjatë dhe në poezinë e re janë të padiskutueshme. Shpresoj se ky zbulim i ndërsjelltë do të përfundojë në një pasurim të mëtejshëm dhe jo në një nivelizim të kontraktuar.

Duke theksuar rëndësinë e letërsisë së Kosovës për Shqipërinë, unë e kam të qartë se jo çdo gjë do të arrijë të sigurojë pëlqimin e lexuesit. Përdorimi i gjuhës herë-herë mund të duket i rëndë në Shqipëri, lexuesi i të cilës është mësuar ta shijojë fjalën. Disa nga figurat, stilistikisht, do t'i duken të dyshimta. Çdo lexues ka të drejtë të krijojë mendimin e vetë: ose do të pranojë ose do te refuzojë, por ajo që është kryesorja edhe të bindet dhe një herë se fjala shqipe ka mundësi të pafundme.

[published in: *Rilindja*, Tirana, 01.07.1993, p. 9, and in: *Illyria*, New York, 408, 19-21.06.1995]